

Jørn Nielsen og Viggo Sørensen:

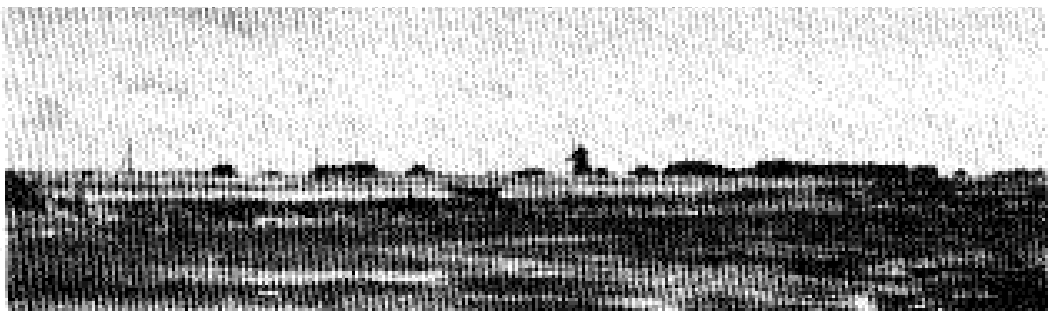
Dernede fra grænsen

- om sprog og liv i Højer

Sidste år kastede Ord & Sag blikket mod Læk – så langt sydpå der stadig kan høres dansk. I år går turen til Højer – så langt nordpå dansk sprog og nationalfølelse nåede at blive trængt af tysk ekspansion gennem de seneste århundreder. Højer udgør nemlig vest- eller vadehavssiden i den »truede firkant«, hvor fire kommuner havde stort tysk flertal ved afstemningen i 1920. Helt til 2. verdenskrigs afslutning var byrådet i Højer tysk domineret: 7 tyske mod 4 danske medlemmer; og dét afspejlede endda kun svagt den økonomiske magtfordeling: omkring 80% af jorden var på hjemmetyske hænder, kun 5% på danske.

Om alt dette, om de gnidninger den nationale modsætning gav i hverdagen – men også om hjemmetyske naboers villige hjælpsomhed over for en dansk tilflytter – kan man læse mere i Poul Andersens erindringer »Mine 9 år i Højer« (i Sønderjyske Årbøger 1979, s.132-190). Og samme modstridende følelser over for hjemmetyskerne vil man finde i efterfølgende beretning på Højer-dialekt.

Teksten på de følgende sider er forfattet og lydskrevet af Jysk Ordbogs meddeler fra Højer, Jørn Nielsen – med nogle få efterfølgende tillemplinger i retning af Jysk Ordbogs lydskrift. Dialekttekst og oversættelse til rigsdansk ses anbragt over for hinanden.

1 om 'dansk å 'tysk i 'hæwə unə ə 'kri'

ə 'dawlə 'spräch i 'hæwə ha 'oʎtins væn 'synəjysk. 'de vā 'å ə 'foʎ' i di 'mei'st

3 'tysk fa'mit'ə: i 'sjætə 'hæwə 'by: vā ət 'tysk 'fle'ətət te 'ætə ə 'si'st 'kri:, å
de blæw snakət 'tysk i ə 'by,ro:j, 'lisəm ə ko'mando'spräch i ə 'bran;værn vā
5 'tysk. de gaw 'itj di 'sto^wə pro'blei'mə.

7 la ə 'tyskə be'såt 'dan,ma'k dən 'ni:ŋ a'pret' 1940, blæw di bājn 'væt,komən
a 'manə 'jæm'tyskə. di gaw ə sol'da:tə sigə'rætə å 'køi'ə i tri'omf 'runŋt i ə

9 'by: 'mæ dəm i dæ 'køi'ətyə. ætə'han' som ə 'væ'f,macht haj 'fræm:gån' o
'oʎə 'frāntə, 'håft 'manə a' əm, te ə 'græŋ:s viʎ bliw 'fløt. 'nawə 'a: əm skafət

11 sə sã'go'ə ən 'vi:ə 'fla'ch,stan' 'an', som di sã fek ən lo'ka:t 'ma:tə te å 'ma't
ən 'sã't 'sno^w:ət 'stri:f,o'. sã haj ə 'stån' di 'pråj'sisk 'fa:ə te dæn 'sto^wə

13 'daw'. di fã'svun' 'knap,awtə ætə æ 'kri: i fãtks 'kak,law'n.

i'se'ə di 'tysk fã'rætnens fãtk haj 'go^w:j 'daw'. 'nawə a: əm fek sə ə 'æte-

15 mærs,kafə 'væ 'syndə mæ ə 'he'i'tə fa'mit'ə o ə 'by:s 'be'st ho'tæt'. 'anə gek
'dawlə te 'kro^w:s fã å 'ty: sæ 'nawə, å ə 'by:s 'spesə bāj 'tit di tysk åfi'sei'ə.

17 'jæm' te 'spi:sən. de ku 'iŋ' i'mæl: gi nawə 'spo:sə situa'sjo^w:nə, som ə 'dan-
skə 'mo^w:ət sə 'æw'ə.

19 ə 'tyskə haj ən 'gån' samlat ən 'stö'f. 'som' 'iŋ', som di haj 'sæ:ŋ te ə 'tysk
'ønskəkon,sæ'f.t. 'dæn' 'syndə 'ætə'mærə, vo ə 'hetsən sku 'kom: i ə 'ra:dio, vā

21 ət 'ful' a 'tyskə o ə 'by:s 'be'st ho'tæt', de vā 'skru:ə 'op fã 'oʎə 'håj,talə, å
'oʎə 'viŋə: staw 'spæ'f,vit 'o:fən. 'lānt om 'læn: 'ko:m ə 'hetsən mæ ən 'sæ'f:tə

23 'tak fã ən 'sto^w:ə 'som' fra dən 'liʎə 'dansk 'by: 'hæwə. de 'gaw' ət 'å'ntə
kra'vat'. 'nawə skælt 'u:ə o 'dæm, de haj sāt ə 'bræw 'op; 'anə lest 'a: 'jæm'-

25 'knap sã 'kras.

ə 'danskə præwət 'å 'o: å hãʎ 'gån' i ə fã'e'i:nəŋs,liw'. di 'ko:m 'mei'st i ə fã-

27 'samleŋs,hu's te 'fã'ə,dra'ch, 'saŋ,awtnə æʎə detə'tant. de vā fã 'oʎ:, å de
'ske'i't 'tit, te de vā 'tyskə mæ, 'sjæt' om ən 'oʎtins slut 'a: mæ å 'søŋ: "kån

29 'krestjan". ən 'awtən, 'jaw'n som ən haj 're'i'st sə fã å 'søŋ: ə "'kånə,san",
'vå: ət ət pa 'jæm:tyskə i ə 'sa't, de blæw 'setən å demon'stre'i'ə. 'da 'språn'

31 ət ən 'tysk åfi'sei'ə 'hæn' te dəm å 'gaw' dəm ən 'æwə,ha'ten, de lat sæ 'hø'i'ə.
di 'språn' 'op å staw 'ræt unə ə 'he'i'tə 'saŋ'. om han ha fã,staw'ən 'dansk æʎə

33 'væn fra 'sy,slei'svich, ka man i 'daw' 'kon 'gjæt 'om'. di 'mei'st a di 'tysk
åfi'sei'ə vā 'dan'ət 'fãtk - 'tit aka'dei'mikə i de se'vi:t.

Om dansk og tysk i Højer under krigen

Dagligsproget i Højer har altid været sønderjysk. Det var også tilfældet i de fleste tyske familier. I selve Højer by var der tysk flertal til efter den sidste krig, og der blev talt tysk i byrådet, ligesom kommandosproget i brandværnet var tysk. Det gav ikke de store problemer.

Da tyskerne besatte Danmark den niende april 1940, blev de budt velkommen af mange hjemmetyskere. De gav soldaterne cigaretter og kørte i triumf rundt i byen med dem i deres køretøjer. Efterhånden som Værnemagten havde fremgang på alle fronter, håbede mange af dem, at grænsen ville blive flyttet. Nogle af dem anskaffede sig endog en hvid flagstang, som de så fik en lokal maler til at male en sort, snoet stribe på. Så havde stangen de prøjsiske farver til den store dag. De forsvandt ret hurtigt efter krigen i folks kakkelovne.

Især de tyske forretningsfolk havde gode dage. Nogle af dem indtog eftermiddagskaffen hver søndag med hele familien på byens bedste hotel. Andre gik dagligt på kro for at nyde noget, og byens spidser bød tit de tyske officerer med hjem at spise. Det kunne ind imellem give nogle komiske situationer, som danskerne morede sig over.

Tyskerne havde engang indsamlet et større beløb, som de havde sendt til den tyske ønskekoncert. Den søndag eftermiddag, hvor hilsenen skulle komme i radioen, var der fuld af tyskere på byens bedste hotel. Der var skruet op for højtalerne, og alle vinduer stod åbne på vid gab. Langt om længe kom hilsenen med en særlig tak for et stort beløb fra den lille danske by Højer. Det gav vild opstandelse. Nogle skældte ud på dem, der havde formuleret brevet. Andre listede hjemad – knap så kæphøje.

Danskerne prøvede også på at holde gang i foreningslivet. De kom mest i forsamlingshuset til foredrag, sangaftner eller diletant. Der var adgang for alle, og det skete ofte, at der var tyskere med, selvom man altid sluttede af med at synge "Kong Christian". En aften, hvor man netop havde rejst sig for at synge kongesangen, var der et par hjemmetyskere i salen, der blev demonstrativt siddende. Da sprang der en tysk officer hen til dem og gav dem en overhaling, der var til at forstå. De sprang op og stod ret under hele sangen. Om han har forstået dansk eller været fra Sydslesvig, kan man i dag kun gætte om. De fleste af de tyske officerer var dannede folk – tit - akademikere i det civile.

35 di 'meⁱ.nich å æ 'uŋəðfi₁seⁱ.ə 'so: man 'māj'ə 'runŋt 'om' o ə 'kro^w:ə i 'sæŋt-
 37 di 'tysk sol'da:tə, vå ən'gāŋ', vo han vå uŋə'væjs 'jæm' mæ ən 'd̥f'ntə 'bjø:ən,
 39 'manj' fā'bi:, de vil jæt̥p ham 'op. han vå da 'itj 'meⁱ.ə ful', in̥ han 'føst 'spu:ə

dən 'aŋ: æ do 'dansk, æl̥ə æ do 'tysk? la ham, de vil jæt̥p, 'sva:ə te han vå
 41 'dansk, 'åjt ə 'tyskə: "'så la mæ 'lech!"

de vå 'å 'jæm: 'tyskə, de hołt dæ 'sti: 'heⁱ:t 'reⁱ:n. 'jæm' 'a: əm vå dən 'tysk
 43 'præst. han vå 'māj'ə i'mo^w.ə, te di 'oŋ. 'min̥skə 'mæłt sə te ə "'wafən 'æs
 45 ə 'føstfrānt, blæw ət 'hołt ən 'min̥əgujs'tjenəst i ə 'ki^f.k. 'dæn' vå fylt 'heⁱ:t
 47 'søⁱ: "'i'no har 'eŋən 'gin' sə 'sjæt' ə 'liw', å i'no ha 'eŋən 'fān' ə 'ræt te å 'tæj
 49 te di 'oŋ. 'mæłt sə 'fri:vitə. 'de 'gaw' ən 'sto^w:ə skan'da:tə, å ə 'tysk 'meⁱ.-
 nich,heⁱ: præwət 'o: å fo ə 'præst 'fjæ^fnət.

51 'hæn i'mo^w.ə ə 'slut o ə 'kri: vil ət pa 'dræŋ: a 'dansk fa'mit'ə. fā'søⁱ.ch sə mæ
 ə let sabo'ta:sjə. di stāk 'eⁱ:l̥ te nawə 'jærnbənəvu'n, mæn blæw 'knap'awtə
 53 'fatsət. di blæw fā'høⁱ:ə o ə komandaŋ'tu:ə, vo 'jæm' a ə 'jæm: 'tyskə sku 'vi^f.k
 som 'tāt̥k. han 'snakət så 'gāt fā di'hæ fjā^ftən-'fæmtən os 'knæjtə, te di 'slāp
 55 mæ ən 'a^f'va^fsət fra dən 'tysk koman'daŋt.

'aŋə 'tyskə 'op'fu:ə sə 'knap så 'kō:n 'æw'ə fā ə 'danskə. di 'tysk 'små'fåtk
 57 vå 'tit di 'væ^fst; mæn 'de æ jo 'in̥ə 'vun̥ə. 'manə a əm 'fu:l̥, te di haj 'ołt å
 'vin̥: å 'itj å 'ta:f. 'jæm' a ə 'slaw' - ət 'kvin̥: 'fåtk, de vå 'ke:ŋ som ən 'rechtə
 59 'motə'sekə, vå ən'gāŋ' komən 'op å 'træs mæ ət pa 'danskə. hun lat sæ 'al̥ə
 ge'foł; te 'aŋə sku ha de 'si:st 'o^w:ə, så hun slut ə 'træsən 'a: mæ å 'bja:t:
 61 "vin̥ə 'føst ə 'tyskə ha 'vun̥:ən ə 'kri:, væ 'ołə 'danskə 'hæ^fpət 'i: ə 'slu:s".
 'sā^f.n 'u:ə'ta:tətsə - å 'de, de vå 'væ^f. - vå 'ołt 'samət 'mæ te å fo ə 'danskə å
 63 ə 'tyskə te å 'sto: 'stæj't 'æw'ə fā ə'nə'n 'ætə ə 'kri: å 'heⁱ:t 'op i ə hat'tresə.

'æ vå 'itj 'meⁱ.ə in̥ ən tre-'fi:ə 'o:ə, la ət pa 'æl̥ə^f. kamə'ra:tə haj 'haj' dæ
 65 'sjæw' 'u:ə 'a: å 'le:ə mæ ən 'ræm:s, æ sku 'øⁱ.fætə ə 'tyskə: "'tyskə 'pak mæ
 ə 'sæk o ə 'nak, he'rut a ə 'la:ŋ mæ ə 'stāk i ə 'ha:ŋ". ən 'daw' vil æ ha 'jæm'
 67 a min kamə'ra:tə 'mæ 'hæn' å 'øⁱ.f ə 'ræm:s 'in̥' æwə ə 'rek te dən 'tysk
 'sko^w.t. uŋə'væjs de'hæn' 'le:ə æ ham ə 'ræm:s. da 'søⁱ. han 'plustə: "'jamən
 69 'æ æ da 'å 'tysk". 'de haj æ 'itj tæŋt 've. 'så 've:ŋ vi 'om' å gek 'jæm' i'gæn.

De menige og underofficererne så man meget rundt om på kroerne i selskab med hjemmetyskere. En af dem, der dagligt gik på kro for at drikke med de tyske soldater, var engang, hvor han var undervejs hjem med en ordentlig bjørn, væltet med cyklen. Han lå og rodede i en vandpyt, netop som der kom en mand forbi, der ville hjælpe ham op. Han var dog ikke mere fuld, end at han først spurgte den anden: "Er du dansk eller er du tysk?" Da ham, der ville hjælpe, svarede, at han var dansk, råbte tyskeren: "Så lad mig ligge!"

Der var også hjemmetyskere, der holdt deres sti helt ren. En af dem var den tyske præst. Han var meget imod, at de unge mennesker meldte sig til "Waffen SS". Første gang man fik meddelelse om, at en af byens unge mænd var faldet på Østfronten, blev der holdt en mindegudstjeneste i kirken. Den var fyldt helt op med familie, venner og naboer – danske og tyske, da præsten i sin prædiken sagde: "Endnu har ingen givet sig selv livet, og endnu har ingen fået retten til at tage det. Det skulle uden tvivl opfattes – og blev opfattet – som en fordømmelse af, at de unge meldte sig frivilligt. Der blev stor skandale, og den tyske menighed prøvede på at få præsten fjernet.

Hen imod slutningen af krigen ville et par drenge af danske familier forsøge sig med lidt sabotage. De stak ild til nogle jernbanevogne, men blev snart efter pågrebet. De blev afhørt på kommandanturen, hvor en af hjemmetyskerne skulle virke som tolk. Han snakkede så godt for disse fjorten-femten-årige knægte, at de slap med en advarsel fra den tyske kommandant.

Andre tyskere opførte sig knap så pænt over for danskerne. De tyske småfolk var tit de værste; men det er heller ikke så underligt. Mange af dem følte, at de havde alt at vinde og intet at tabe. En af slagsen, et kvindfolk, der var kendt som en rigtig rappenskralde, var engang kommet op at småskændes med et par danskere. Hun fandt sig aldrig i, at andre skulle have det sidste ord, så hun afsluttede skænderiet med at skribe: "Når først tyskerne har vundet krigen, bliver alle danskere smidt i slusen". Den slags udtalelser – og det, der var værre – var alt sammen med til at få danskerne og tyskerne til at stå stejlt over for hinanden efter krigen og helt op i halvtredserne.

Jeg var ikke mere end en tre-fire år, da et par ældre kammerater havde haft deres morskab ud af at lære mig en remse, jeg skulle råbe efter tyskerne: "Tyske pak med sækken på nakken, ud af landet med stokken i hånden!" En dag ville jeg have en af mine kammerater med hen at råbe remsen ind over hegnet til den tyske skole. Undervejs derhen lærte jeg ham remsen. Da sagde han pludselig: "Jamen jeg er da også tysk." Det havde jeg ikke tænkt over. Så vendte vi om og gik hjem igen.

- 70 *ən'gån' i ə hal'tresə 'skeⁱ·t ət ən 'grem' 'draw·n₁uløk. ən flåk 'ro^w·ə: fra dən*
'tysk 'ro^w·:klub 'drawnət 'u·ə i ə 'va·ə,haw. 'eŋən 'veⁱ·ə, vo'dan de gek 'te;
- 72 *mæn 'oļ· i 'hæwə, de 'haj· ən 'mo^w·to₁bo', sæjlət 'u·ə å 'leⁱ· ætə dəm. de 'vå*
som 'om' 'oļ· ə 'hæweŋə ætə 'dæn' 'uløk i'gæn ku 'snak 'sam'ət, 'uan₁seⁱ·t om
- 74 *ən vå 'dansk æļə 'tysk. som 'manə 'fåtk ku ₁bliw· 'jæns 'om' 'bach₁ætə: "de æ*
'gåt, de æ komən 'ro^w· i ə 'bu·də".

Kort karakteristik af af Højer-målet

Dialekten i Højer ligner på mange punkter den sydslesvigske dialekt i Læk, som blev præsenteret i Ord & Sag 9. Så her vil hovedvægten blive lagt på forskelle dialekterne imellem – og på fælles enkeltheder, som belyses bedre af Jørn Nielsens fintmærkende lydskrift. Tallene henviser til linjetælleren i dialektteksten ovenfor.

1. Selvlyd

Mere eller mindre udtalt er det vist overalt i sønderjysk, at rigsmålets *lange* e, ø og o udtales meget i retning af tvelyd: *ej, øj, ow*. Fænomenet er her i teksten markeret med et svævende ⁱ el. ^w (inspireret af Jørn Nielsens skrivemåde): *meⁱ·st* (26, = mest), *køⁱ·ə* (8, = kørte), *sto^w·ə* (5, = store). Rigsmålets *korte* e, ø, o lyder derimod uforandret i dialekten: *grem'* (70, = grim), *søŋ·* (28, = syng), *som'* (19, = sum). Nu er der ydermere sket det, at dialektens *lange* æ, ö, å udtales mere lukket end rigsmålets, ja næsten lyder som *e, ø, o* (blot *lange*), og sådan er de også skrevet her i teksten: *se'n* (19, = sendt), *kø'n* (56, = køn), *'by₁ro:j* (4, = byråd). Hele systemet af selvlyde er dermed blevet skævt, så dialektens *korte* æ, ö, å kommer til at stå helt for sig med udtalen *æ, ö, å: jæm'* (69, = hjem), *få'dömæts* (48, = fordømmelse), *gån* (19, = gang). Kun under særlige omstændigheder har dialekten *lange* lyd med samme udtale: *æ·, ö·, å·*. Dette skæve system af selvlyd findes også beskrevet af Ella Jensen i forordet til M.B.Ottsen: Hostrup-Dansk, I. – Ved de rigtige tvelyd finder vi helt samme lydovergange som i Læk: almindeligt dansk *åw, öw* er udviklet til *aw, æw*: *nawə* (14, = nogle), *æw'ə* (18, = over). Også tendensen til lukkede selvlyd foran *ŋ* går igen fra sidste års tekst: *miŋ* (44, = mænd), *vun'ə* (57, = under), *syŋdə*, (15, = søndag).

Engang i halvtredserne skete der en grim drukneulykke. En flok roere fra den tyske roklub druknede ude i Vadehavet. Ingen ved, hvordan det gik til; men alle i Højer, der havde motorbåd, sejlede ud at lede efter dem. Det var som om alle højringer efter den ulykke igen kunne snakke sammen, uanset om man var dansk eller tysk. Som mange folk kunne blive enige om bagefter: "Det er godt, der er kommet ro i butikken."

2. Medlyd

Teksten giver et udmærket indtryk af de lyd, der i hvert fald i det vestlige Sønderjylland svarer til rigsmålets skrevne r. Når det står foran stavelsens selvlyd, udtales r foran i munden med tungespidsen – som det er tilfældet eller har været det i mange jyske dialekter. Dette fortæller er i teksten ovenfor lydskrevet *r*: *run̄t*(8, = rundt), *kriː* (1, = krig). Når r står efter stavelsens selvlyd, forsvinder det helt hvis selvlyden er kort: *væ* (15, = hver), men da ofte med en farvning af selvlyden, så helheden bliver en slags tvelyd – næsten som i moderne rigsmål, og det har vi i teksten betegnet med svævende r: *fjæʳ nət* (50, = fjernet), *stöʳ* (19, = større). Efter lang selvlyd er r selv blevet en (meget trykssvag og utydelig) selvlyd (som rigsmålets endelse -e), men påvirker ikke i nævneværdig grad den lange selvlyds udtale: *leːə* (68, = lærte), *oːə* (60, = år). Endelig sker der fuldstændigt svind af r i forbindelserne -er og -ere: *hæwə* (1, = Højer) med helt samme slutlyd som *kafə* (12, = kaffe) og *dawlə* (16, = daglig); *tyskəː* (7, = tyskere). – Rigsmålets *ð* modsvares i Højer af de samme lyd, som vi nu har set for r's vedkommende: *iːmoʷə* (51, = imod), *leː* (72, = lede). Dette forhold kendes allerede fra Læk – ligesom sammenhængen mellem rigsmålets *q* og dialektens *ch*: *fåːsøːch* (51, = forsøge).

3. Stødforhold

En iøjnefaldende modsætning til Læk-dialekten er, at man i Højer – som i hovedparten af Danmark – bruger stød: *byː* (9, = by), *sjætː* (28, = selv). Gamle forlængelser af selvlyd foran *ŋ* kan bevirke, at stødet er flyttet længere frem i stavelsen end på rigsmål: *seːŋ* (19, = sendt), *håːŋ* (66, = hånd). Og i nogle få tilfælde mangler stødet, hvor vi fra rigsmålet

skulle vente det: *i'mo^w·ə* (51, = imod), *sa't* (30, = sal). Til gengæld har dialekten stød i overmål på fortids tillægsmåde: *fol'ən* (44, = faldet), *gin'* (47, = givet), *fån'* (47, = fået), *vun'ən=* (61, = vundet) og brugt som tillægsord: *dan'ət* (34, = dannet); denne nyskabelse kendes også fra andre syd- og sønderjyske dialekter. – Jørn Nielsen har altid selv anvendt stød på denne rigsmålsnære facon, men han husker, at endnu hans forældre-generation efter i, y og u erstattede stødet med en *tj-* eller *k-*lyd: det hed *kritj* i stedet for *kri'* (1, = krig), man sagde *ukə* i stedet for *u'ə* (24, = ud), og en ældre form for *māj'ə* (43, = meget) (dog muligvis fra et nabosogn) var *mytjə* (udviklet af *my'ə*). Dette såkaldte »klusilspring« kendes også (i forskellige former) fra Vestjylland og Vendsyssel.

4. Bøjning

Som allerede teksten fra Læk viste, er det i Syd- og Sønderjylland almindeligt, at udsagnsord der ender på -t savner endelse i datid og fortids tillægsmåde, fordi endelsen er smeltet sammen med t'et, jf. i denne tekst *slut* (28, = sluttede), *vælt* (38, = væltet). Også de fra Læk nævnte rester af -dde bøjning har teksten eksempler på: *haj haj'* (64, = havde haft), *løⁱ* (38, = lå), *søⁱ* (47, = sagde). Men her i Højer-teksten finder vi også eksempler på sådanne endelser, som er forsvundet ved sammensmeltning med gammelt -r eller -n: *'opfu'ə* (56, = opførte), *le'ə* (68, = lærte), *ke'ŋ* (58, = kendt), *ve'ŋ* (69, = vendte). Også disse udviklinger er typisk syd- og sønderjyske. Endelig bruger sønderjysk (ligesom østjysk) flertalsendelsen -er flittigere, end man gør på rigsmål: *fa'mit'ə* (3, = familier), *knæjtər* (54, = knægte).

En gammel påvirkning fra tysk er det vel, at nogle udsagnsord i den sydlige del af Sønderjylland optræder sammensatte i navnemåde og tillægsform, men deler sig i to ord i nutid og datid: *skafət 'an* (10-11, = anskaffede) (svarende til navnemåden *'an₁skaf*), *slut 'a'* (60, = afsluttede). I størstedelen af det danske sprogområde er udsagnsord jo enten sammensatte hele bøjningen igennem (f.eks. anskaffe, anskaffede) eller slet ikke.– Også sønderjyskens tendens til at bruge såkaldte »verbal-substantiver« på -en, hvor rigsmålet anvender navnemåde, er inspireret af tysk: *bāj te 'spi:sən* (16-17, = indbød til at spise), *slut ə 'trəsən 'a'* (60, = afsluttede skænderiet).

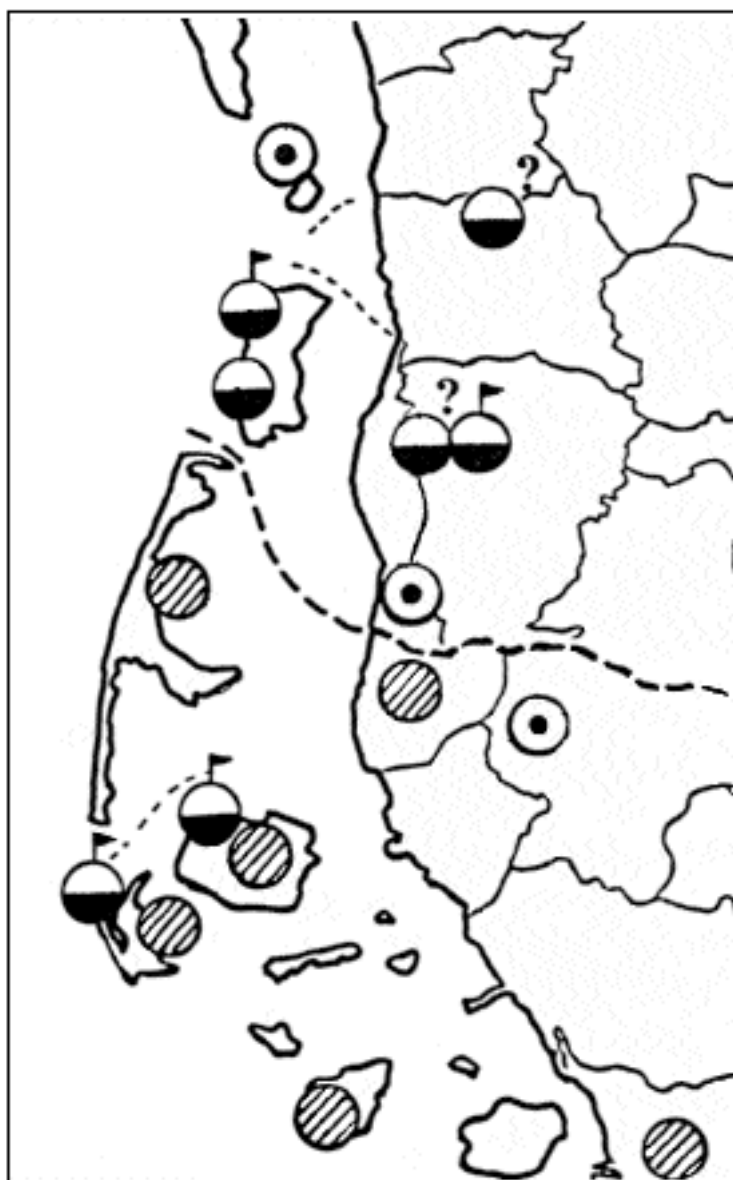
5. Ordforråd

Men ellers er det jo ordforrådet, der klarest afslører det nære naboskab til tysk kultur. En halv snes ord i Højer-teksten virker endnu rent tyske under en tynd fernis af dansk lyd og bøjning: *me^l·st* (2, = fleste) og *jawⁿ* (29, = netop) (begge betydningspåvirket fra tysk: *meisten* hhv. *eben*); *ty[·]* (16, = nyde, men også i bredere forstand: anskaffe, købe) (lånt fra ældre nedertysk *tugen, tügen*); *spo·sə* (17, = morsom) (overtaget næsten lydret fra nedertysk, svarende til højtysk *spaßig*); *^lspæ^f·₁vit* (22, = vidtåben) (fordanskning af nedertysk *sparr-wiet*); *kra^lvat^l* (23-24, = opstandelse), *kras* (25, = kæphøj), *ge^lfol^l* (60, = komme tilpas), *rek* (67, = hegn, stakit), *bu·də* (75, = hytte, bod, butik olgn) (alle rået overtaget fra højtysk). Ordene *fatsət* (53, = pågrebet) og *₁motə^lsekə* (59, = rappenskralde) har vi indtil videre ikke kunnet opspore i tyske og nedertyske ordbøger, men deres udtale og opbygning peger klart mod syd. Jørn Nielsen forsikrer, at alle de ovennævnte ord var almindeligt brugt – ligesom ə *^lbran^l·₁væ^fn* (4, = brandværn) før krigen i daglig tale hed ə *^lfåjvə* (efter tysk *Feuerwehr*). Som i Læk-teksten finder vi også det gængse sønderjyske udtryk *de^lgaw^l* (23, = der var el. blev), kalkeret efter tysk *es gab*.

Omvendt har dialekten i Højer bevaret en række gamle danske ord, som er gået tabt i rigsmålet. Fælles med de øvrige jyske dialekter bruges *hæ^f·p* (i datid *hæ^fpət*) (61, = smide, egentlig: gennemarbejde, tæve), og *træs* (59, = trættes, skændes); *bja·t* (60, = råbe op, egentlig om dyrs brølen eller tuden) har Højer-dialekten tilfælles med vestjysk (men dér udtalt *bjæ·l*); *^lvan^l·₁plask* (38, = vandpyt) deler man med østjysk (*pøt* betyder iflg. Jørn Nielsen ‘dam, lille sø’); *la* (42) svarer i hele Midt- og Sydjylland til rigsmålets ‘dengang, da’ (jf. ældre dansk: *ved det lag, da*); endelig har sønderjysk *væ* (61, = bliver) fælles med vendsysselsk (hvor det udtales *wo* el. *wu*); det er jo nutid af det *vorde*, vi alle kender fra Fadervor. – Af gloser, der kun har overlevet i Sønderjylland – hvad de fleste læsere nok vil finde mest interessant – har vi i teksten to. For det første *ø^l·f* (67, = råbe) med datiden *åjt* (41); det stammer fra gammeldansk *øpe*, der allerede omkr. 1400 blev fortrængt af det nedertyske låneord *rope* = råbe); for det andet *vinə* (61, = når), der kommer af gammeldansk *hwænnær* og oprindeligt er samme ord som rigsmålets spørgende *hvornår*.

6. Sætningsbygning

Højer-tekstens sætninger er i alt væsentligt opbygget, som vi kender det fra rigsmålet. Den eneste nævneværdige afvigelse gælder brugen af *det* og *der* som lette sætningsindledere (foreløbigt og ubestemt grundled, og hvad vi nu kaldte det i skolen). Rigsmålet og nordjysk bruger i nogle sammenhænge *det* (f.eks. *det var koldt; det blæste koldt*), i andre sammenhænge *der* (f.eks. *der var varmt; der var mange mennesker i stuen*); fordelingen de to ord imellem er ikke krystalklar og nok heller ikke helt ens for alle de omtalte sprog. Men i Syd- og navnlig Sønderjylland dominerer brugen af *det* ganske over brugen af *der*. Det viser sig her i teksten ved, at *de* (eller svagtryksformen *æt*) gentagne gange bruges som foreløbigt grundled svarende til rigsmålets *der* (3, 4, 21 (to steder), 28, 30, 75); og to gange finder vi *de* som henførende stedord (= rigsmålets *der, som*) (24, 30). Ordet *dæ'* el. *də* forekommer slet ikke.

låning

betydninger:

-
 'taghalm'
 (med fane i
 sideformen
lâ:nem og lign.)
-
 'dige, digejord'
 (danske optegn.)
-
 'dige, digejord'
 (tyske optegn.)